

Ersa, komi, mari, mokša ja udmurdi nimede kirjutamine eesti tekstis

Emakeele Seltsi keeleteoimkond on oma koosolekul 2. märtsil 2020 Tapal ja meilikoosolekul oktoobris 2020 läbi arutanud Peeter Pälli koostatud mõnede soome-ugri keelte nimede transkribeerimise tabelid. Pärast avalikule arutelule esitamist tulnud ettepanekuid arutas keeleteoimkond märtsis 2021.

Keeleteoimkonna otsus (30.03.2021)

Kiita heaks ersa, komi, mari, mokša ja udmurdi nimede eesti tekstis kirjutamise juhised ja soovitada neid kasutada juhtudel, kui nende keelte nimesid on eesti tekstis vaja edasi anda ilma vahendajakeelteta.

Selgitus

Eestis on pikaajalised hõimurahvastega suhtlemise traditsioonid. Otsesuhtlemisel läheb sageli vaja soome-ugri rahvaste isiku- ja kohanimesid esitada lähtekeelepäraselt. Kui soome, ungari ja liivi keelt kirjutatakse ladina tähtedega ning ka väiksemate läänemeresoome rahvaste (isurid, karjalased, vadjalased, vepslased) jaoks on teatav ladinatäheline kirjutusviis olemas, siis kaugemad soome-ugri rahvad Venemaal mordvalastest hantideni kasutavad kürillilist tähestikku ehk vene tähti, millesse on lisatud keeltele eriomaste häälikute märkimiseks lisatähti.

Siinsest valikust jäävad esialgu kõrvale handi ja mansi keel, millel on mitu kirjakeelt ja mille kasutusulatus pole eriti suur. Allpool on esitatud ersa, mokša, mari (niidu- ja mäemari), udmurdi ja komi (sh permikomi) nimede transkribeerimise soovitused. Neis keeltes kasutatav tähestik on üldiselt lähedane vene tähestikule ja sisaldab mitmeid jooni, mis vene tähestikule iseloomulikud, nt kirillitsa *e* edasiandmine *e*-ga konsonandi järel ja *je*-ga sõna algul ja vokaali järel. Ersa ja mokša tähestik ei erine vene tähestikust üldse, mari, udmurdi ja komi tähestikus on mõned lisatähed. Üldiselt on nende keelte kirjaviisid koostatud selliselt, et vene sõnu saab laenata kirjapilti muutmata.

Keeleteoimkond arutas läbi mõned põhimõtted, mida eesti transkriptsiooni kavandamisel arvestada, ja peamiselt taandusid need valikule, kas rakendada mõnede tähtede edasiandmisel „slaavi stiili“, mis on omane vene, ukraina ja valgevene nimede transkriptsioonile – see tugineb suuresti traditsioonile ja on kohati ebatäpsem –, või „turgi stiili“, mis on omane uuemal ajal koostatud kasahhi, kirgiisi jt keelte nimede transkriptsioonile ning mis on täpsem.

Esimene küsimuste ring puudutas diftongide järelosist, mis eesti tavakirjaviisis on *i* (*ai*, *ei*, *oi*, *ui* jne). Ukraina, valgevene ja vene nimedes transkribeeritakse see samuti *i*-ga (ай → ai, ой → oi, уй → ui), kuigi see ei võimalda vahet teha ühenditel, mis kuuluvad kahte silpi (аи, ои, уи), ja neil, kus on tegu diftongiga (аӓ, оӓ, уӓ). „Turgi“ tabelleis (nimetus on tinglik, sest siia kuulub ka tadžiki keel) on diftongi järelosise edasiandmiseks valitud *j*, see võimaldab eri

ühendeid eristada (vrd аи → ai, ай → aj). Keeletoimkond otsustas ka soome-ugri keelte puhul valida täpsem, transliteratiivne stiil, seega antakse diftongide järelosist edasi *j*-ga.

Teine küsimus puudutas vokaalidevahelist *s*-i. Teatavasti ukraina, valgevene ja vene nimedes antakse see edasi kahekordse *s*-iga (Носов → Nossov), uuemates „turgi“ tableis aga ühekordse *s*-iga (Хасан → Hasan), mis on transliteratiivsem, st täpsem. Vrd vene nime Василисса → Vassilissa, mille eesti transkriptsioonist ei ole üheselt selge vene lähtekirjapilt. Keeletoimkond otsustas ka *s*-i edasiandmise puhul lähtuda täpsemast stiilist, seega vokaalidevaheline *s* ei topeldu. Ent vokaalidevaheline topeldumine jääb kehtima kirillitsa *x* puhul, sest esiteks on see häälik omane vaid vene laensõnadele ja teiseks on niisugune eristus ka „turgi“ tableis, kus see vastandub nõrgale *h*-le.

Kolmas probleem puudutas palatalisatsiooni edasiandmist. Eesti keele tavakirjaviis teatavasti palatalisatsiooni ei märgi, seetõttu on palataliseeritud konsonantide märkimine võimalik vaid vokaali ees *j*-i abil. Keeletoimkond nõustus, et vene-eesti transkriptsiooni eeskujul kajastub konsonandi palatalisatsioon vaid vokaali ees (ТЪОТЯНСОЛА → Tjotjansola), aga mitte silbi lõpus või konsonandi ees (АНАНЬ → Anan). Seejuures ka siis, kui vokaaliks on *e* või *i*, jääb palatalisatsioon eesti transkriptsioonis eristamata. Tuleb märkida, et komi ja udmurdi keeles eristatakse *e* ja *i* ees palatalisatsiooni järjekindlalt, vrd тэ [te] ja те [t'e], тi/тi [ti] ja тi [t'i], mari keeles palatalisatsiooni selles positsioonis ei eristata ja mordva keeltes tundub eristus olevat valikuline.

Üks küsimus, mis võib neid soovitusi järgides tekkida, on see, et mõni nimi saab eesti keeles eri kuju sõltuvalt sellest, kas käsitada seda vene nimena või siis udmurdi vms nimena. Nt Кайсашур oleks vene nimena Kaissašur, udmurdi nimena Kajsšašur. Selline lahknevus on nähtavasti paratamatu ja kasutajal tuleks teha teadlik valik, miskeelse nimena ta mingit nime käsitab.

Järgnevates tabelites on mõnel pool näited leidmata. Enamasti on siis tegu vene laensõnadele omaste tähtedega.

ERSA-EESTI TÄHETABEL

a = a:	Аловеле = Alovele
б = b:	Баеньбуе = Bajenbuje
в = v:	Вейсэ = Vejse, Тазвеле = Tazvele
г = g:	Госагыр = Gosagõr
д = d:	Дудникова = Dudnikova
e = e, aga sõna alguses, samuti vokaali, й, ъ ja ь järel je:	Инелей = Inelej, aga Кеченьбие = Ketšenbije
ё = jo:	Покш Эрмезёнка = Pokš Ermezjonka
ж = ž:	Важде = Važde
з = z:	Инзара = Inzara
и = i:	Игнадвеле = Ignadvele

й = j:	Камайвеле = Kamajvele
к = k:	Канаклей = Kanaklej
л = l:	Ламбаське = Lambaske
м = m:	Мельцыдвеле = Meltsödvele
н = n:	Нород веле = Norod vele, Мурань = Muran
о = o:	Од Мурза = Od Murza
п = p:	Пиче Вирь = Pitše Vir
р = r:	Репакуж = Repakuž
с = s:	Сайнеле = Sajnele, Васоло Пакся = Vasolo Paksja
т = t:	Теньгушвеле = Tengušvele
у = u:	Сурлей = Surlej
ф = f:	(esineb ainult laensõnades)
х = h,	aga vokaalide vahel ja sõna lõpus vokaali järel hh (esineb ainult laensõnades)
ц = ts:	Цёлпанова = Tsjolpanova, Кацялай = Katsjalaj
ч = tš:	Чаунза = Tšaunza, Пичале = Pitšale
ш = š:	Шокш = Šokš
щ = štš:	Ташто Селища = Tašto Selištša
ъ	(jäab märkimata): (esineb ainult laensõnades)
ы = õ:	Тыргак = Tõrgak
ь = vokaali	(v.a e, ё, ю, я) ees j , muidu jäab märkimata: (näited puuduvad), aga Колазьвеле = Kolazvele, Коньдуб = Kondub
э = e:	Эрзянь Найман = Erzjan Najman, Капазэле = Kapazele
ю = ju:	Дюрькина = Djurkina
я = ja:	Ицяло = Itsjalo

KOMI-EESTI TÄHETABEL

Tabel sisaldab nii sürjakomi kui ka permikomi näiteid. Kuigi kummagi kirjakeele õigekirjareeglites on erinevusi, on tähestik mõlemal sisuliselt sama.

а = a:	Айкатыла = Ajkatõla
б = b:	Байбак = Bajbak
в = v:	Войвыл = Vojvõl
г = g:	Гыркаты = Gõrkatõ
д = d:	Давда = Davda, Идмыс = Idmõs
дж = dž:	Ыджыт Сер = Õdžõt Ser, Виджöv = Vidžöv
дз = dzj,	aga sõna lõpus, samuti konsonandi ees dž : Дзодзогулиг = Dzjodzjogkulig, aga Каньвидз = Kanvidž
<i>Märkus.</i> Nääliku topeldamist näitab ühend дзз, seda transkribeeritakse vastavalt positsioonile ddzj või ddž.	
е = e,	aga sõna alguses, samuti vokaali, й, ъ, я, ь järel je : Пеклаыб = Peklaõb, aga Емдин = Jemdin, Агеевчи = Agejevtši
ё = jo:	Отёв = Otjov
ж = ž:	Жебшор = Žebšor

з = z:	Забган = Zabgan
и = i:	Изьва = Izva
і = i:	Кулөмдин = Kulömdin
й = j:	Йөрдор = Jördor, Кайдук = Kajduk
к = k:	Көрткерөс = Körtkerös
л = l:	Лолым = Lolöm
м = m:	Мөсвөйөм = Mösvöjöm
н = n:	Нидзуваин = Nidzjuvain
о = o:	Ойпожум = Ojpožum
ө = ö:	Өльök = Öljök
п = p:	Пельшор = Pelšor, Пуксипи = Pukšipi
р = r:	Ручпож = Rutšpož
с = s:	Сіспинь = Sispin, Несоль = Nesöl
т = t:	Тетля = Tetlja
тш = tš:	Тшакылөвчи = Tšaköljovtši
у = u:	Уква = Ukva, Турыб = Turöb
ф = f:	(esineb ainult laensõnades)
x = h,	aga vokaalide vahel ja sõna lõpus vokaali järel hh (esineb ainult laensõnades)
ц = ts:	(esineb ainult laensõnades)
ч = tš:	Чилимдин = Tšilimdin, Чучкалог = Tšutškalog
ш = š:	Шовдашор = Šovdašor
щ = štš:	(esineb ainult laensõnades)
ъ (jäab märkimata):	Понъюр = Poņjur
ы = ö:	Ык = Ök, Кывтыт = Kövttöt
ь = vokaali (v.a e, ё, ю, я) ees j,	muidu jäab märkimata: Сьөвашор = Sjövašor, Маскальöv = Maskaljöv, ага Сюзъпозъя = Sjuzpozja
э = e:	Эжва = Ežva
ю = ju:	Юксьöv = Juksjöv, Ключмыс = Kljutšmös
я = ja:	Яркойөр = Jarkojör, Каринъяг = Karinjag

MARI-EESTI TÄHETABEL

Mari keelel on kaks kirjakeelt: niidumari ja mäemari. Tabel sisaldab mõlema kirjakeele tähti ja näiteid. Üksnes niidumarile on omane täht **н** (mäemaris on seasemel **nr**), üksnes mäemaris esinevad tähed **ä** ja **й**.

a = a:	Аганур = Aganur, Акпатыр = Akpatör
ä = ä:	Äнгйрвуй = Ängörvuj, Äпшätпелäk = Äpšätpeläk
б = b:	Басалай = Basalaj
в = v:	Вовса = Vovsa, Виловат = Vilovat
г = g:	Гульшерма = Gulšerma, Агытансола = Agötansola
д = d:	Досай = Dosaj, Мидäшкән = Midäškän
e = e,	aga sõna alguses, samuti vokaali, й , ъ ja ь järel je : Кенче = Kentše, ага Ерсола = Jersola, Екьер = Jekjer, Кичиер = Kitšijer

ë = jo:	(esineb ainult laensõnades)
ж = ž:	Жаржаер = Žaržajer, Жиган = Žigan
з = z:	Загур = Zagur, Изага = Izanga
и = i:	Изиангыр = Iziängõr, Иркын = Irkõn
й = j:	Йошкар Памаш = Joškar Pamaš, Йүксәр = Jüksär, Копай = Koraj
к = k:	Кокласола = Koklasola, Күкшһыныр = Kükšõnõr
л = l:	Лебляк = Lebljak, Лосола = Losola
м = m:	Мамай = Mamaј, Мәмбике = Mämõke
н = n:	Нежныр = Nežnõr, Нольвож = Nolvož
н = ng:	Энерсола = Engersola, Йырангъял = Jõrangjal
о = o:	Огародо = Ogarodo, Ольокансир = Oljokansir
ö = ö:	Öркансола = Örkansola, Ошүргө = Ošürgö
п = p:	Папанин = Papaniin, Пирогоп = Pirogor
р = r:	Ремыз = Remõz, Пызыкныр = Põzõknõr
с = s:	Сапарсола = Saparsola, Эсансола = Esänsola
т = t:	Таткансола = Tatkansola, Тышнал = Tõšnal
у = u:	У Курлак = U Kurlak, Унур = Unur
ү = ü:	Үшнүр = Üšnür, Вүтламарий = Vütlamarij
ф = f:	(esineb ainult laensõnades)
x = h,	aga vokaalide vahel ja sõna lõpus vokaali järel hh (esineb ainult laensõnades)
ц = ts:	Цигансола = Tsigänsola, Эрцексир = Ertseksir
ч = tš:	Чапчык = Tšaptšõk, Чылдемыр = Tšõldemõr
ш = š:	Шабашан = Šabašan, Шартныы = Šärtnjõ
щ = štš:	(esineb ainult laensõnades)
ъ (jääb märkimata):	Помосьял = Pomošjal
ы = õ:	Ырде = Örde, Выльып починга = Võljõp potšingga
ь = õ:	Ыддырмы = Ödõrmõ, Вьтләмары = Võtlämarõ
ь = vokaali (v.a e, ë, ю, я) ees j,	muidu jääb märkimata: Тьотянсола = Tjotjansola, Пызыргуп = Põzjõrgup, ага Пүгыльмаш = Pügõlmaš, Күльшө = Külüšö
э = e:	Элейсола = Elejsola, Руэм = Ruem
ю = ju:	Юаньсир = Juansir, Матюшкан = Matjuškan
я = ja:	Янык = Janõk, Чодыраял = Tšodõrajal

MOKŠA-EESTI TÄNETABEL

a = a:	Анаю = Anaju
б = b:	Болдом = Boldom, Цыбай веле = Tsõbaj vele
в = v:	Везедне = Vezedne, Вярвьель = Värvel
г = g:	Гальцовка = Galtsovka
д = d:	Дубасу = Dubasu
e = e,	aga sõna alguses, samuti vokaali, й, ь ja ь järel je : Кешалня = Kešalnja, ага Ельник = Jelnik
ë = jo:	Ёмла Кажлотка = Jomla Kažlotka
ж = ž:	Келгужа = Kelguža

з = z:	Зарика = Zarika, Мазилуг = Mazilug
и = i:	Исай = Isaj
й = j:	Карцляй = Kartsljaj
к = k:	Каньфкуж = Kanfkuž
л = l:	Лепляй = Lepljaj
м = m:	Мяльцай = Mältsaj, Кимляй = Kimljaj
н = n:	Носак = Nosak, Конаку = Konaku
о = o:	Оцяду = Otsjadu
п = p:	Парьхця = Parhtsjaj
р = r:	Ряньзя = Rjanzja
с = s:	Салазкерье = Salazkerge, Исапря = Isaprja
т = t:	Топаз = Topaz
у = u:	Умалей = Umalej
ф = f:	Каньф Куженя = Kanf Kuženja
x = h, aga vokaalide vahel ja sõna lõpus vokaali järel hh:	Инерьхка = Inerhka, Прхляй = Prhljaj
ц = ts:	Ципизляй = Tsipizljaj, Кацятов = Katsjatov
ч = tš:	Чумартов = Tšumartov
ш = š:	Шуварня = Šuvarnja
щ = štš:	(esineb laensõnades)
ъ (jääb märkimata):	(esineb laensõnades)
ы = õ:	Рыбавеле = Rõbavele
ь = vokaali (v.a e, ё, ю, я) ees j, muidu jääb märkimata: (näited puuduvad),	aga Келькуж = Kelkuž, Атерь = Ater
э = e:	Эхляй = Ehljaj
ю = ju:	Ювня = Juvnja, Мокшень Пою = Mokšen Poju
я = ja, aga konsonandi (v.a д, з, л, н, р, с, т, ц) järel ä:	Якстере Теште = Jakstere Tešte, Атяжав = Atjažav, ага Темяжеле = Temäžele, Кяшал = Käšal, Карганжяй = Karganzäj

UDMURDI-EESTI TÄNETABEL

a = a:	Адам = Adam, Алнаш = Alnaš
б = b:	Бабашур = Babašur, Байдагурт = Bajdagurt
в = v:	Вавож = Vavož, Выльгурт = Võlgurt
г = g:	Гопгурт = Gopgurt, Гурьякар = Gurjakar
д = d:	Дэдэ = Dede, Денвайдор = Denvajdor
e = e, ага sõna alguses, samuti vokaali, й, ь ja ь järel je:	Герейгурт = Gerejgurt, ага Евгралуд = Jevgralud, Куеда = Kujeda
ё = jo:	Ёромпи = Jorompi, Уё = Ujo, Данёгурт = Danjogurt
ж = ž:	Жобшур = Žobšur, Жужгес = Žužges
ж = dž:	Жикья = Džikja, Выжойыл = Vödžojõl
з = z:	Зок Олып = Zõk Olõp, Озегвай = Ozegvaj
з = dzj, ага sõna lõpus, samuti konsonandi ees dž:	Занка = Dzjanka, Бадзымлуд =

	Baddzjõmlud, aga Лоллэз = Lolvedž, Кузлуд = Kudžlud
и = i:	Итчи = Ittši, Пичи Пурга = Pitši Purga
й = i:	Диньтэм-Бөдья = Dintem-Bödja, Ули Пажма = Uli Pažma
й = j:	Йыраш = Jõraš, Байгурезь = Bajgurez
к = k:	Көкоран = Kõkoran, Узьякар = Uzjakar
л = l:	Лоллэз-Жикья = Lollez-Džikja, Лозолук = Lozoljuk
м = m:	Меметгурт = Memetgurt, Мазёпи = Mazjopi
н = n:	Наза = Naza, Нюнягурт = Njunjagurt
о = o:	Онтошка = Ontoška, Оросгурт = Orosgurt
ö = ö:	Öркагурт = Örkagurt, Көйлуд = Kõjlud, Көтзө = Kõtdzjo
п = p:	Папаньгурт = Parangurt, Пашкопи = Paškopi
р = r:	Рысай = Rõsaj, Розлетай = Rozletaj
с = s:	Самсон = Samson, Усо = Uso
т = t:	Татыштй = Tatõšti, Тюптишурйыл = Tjuptišurjõl
у = u:	Умедьгурт = Umedgurt, Умопуд = Uморуд
ф = f:	(esineb ainult laensõnades)
х = h,	aga vokaalide vahel ja sõna lõpus vokaali järel hh (esineb ainult laensõnades)
ц = ts:	(esineb ainult laensõnades, samuti murdesõnades)
ч = tš:	Чачагурт = Tšatšagurt, Кечтака = Ketštaka
ч̣ = tṣ̌:	Ч̣өжи = Tšõži, Ч̣ач̣чагурт = Tšatštšagurt
ш = š:	Шундошур = Šundošur, Шупшади = Šupšadi
щ = štš:	(esineb ainult laensõnades)
ъ (jäab märkimata):	Туръя = Turja, Лудъяг = Ludjag
ы = õ:	Ыктым = Õktõm, Туймыйыл = Tujmõjõl
ь = vokaali (v.a e, ё, ю, я) ees j,	muidu jäab märkimata: Льöмы = Ljõmõ, Съöдзй = Sjõddzji, Коньяк = Konjõk, ага Бадьянок = Badnjuk, Каргурезь = Kargurez
э = e:	Эгра = Egra, Тэлёгурт = Teljogurt
ю = ju:	Юлайгурт = Julajgurt, Юоншур = Juonšur
я = ja:	Якшур = Jakšur, Какся = Kaksja